

ფინანსები

ციფრული ეპოქა საქართველოს საბანკო სექტორში საბანკო ბაზარზე შესასვლელი ბარიერების პირობებში

ირინე კოპალიანი

irine.kopaliani@atsu.edu.ge

ნანა შონია

nana.shonia@atsu.edu.ge

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

საქართველო, ქუთაისი

DOI: <https://doi.org/10.52340/atsu.2024.2.24.10>

საბანკო სექტორი ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკის ხერხემალი და ბიზნესის მამოძრავებელი ძალაა. ცხადია, ქვეყნის ეკონომიკური წინსვლისა და სტაბილიზაციისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს საბანკო საქმიანობის განვითარებას და საბანკო ბიზნესში კონკურენტული გარემოს არსებობას. საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის კვალობაზე ძირფესვიანად შეიცვალა საბანკო სექტორი, ის პრაქტიკულად გახდა სახელმწიფოსაგან დამოუკიდებელი ბიზნესი და ქვეყანაში განხორციელებული ეკონომიკური რეფორმებიდან ერთ-ერთი წარმატებული. ბოლო ათწლეულის მანძილზე კი საბანკო სექტორის წარმომადგენელი ბაზარზე მომხმარებლებზე ორიენტირებულ თანამედროვე ტექნოლოგიურ კომპანიებად პოზიციონირებენ. მიუხედავად აღნიშნულისა, დღემდე ადგილი აქვს ბანკების კონცენტრაცია/კონსოლიდაციის პროცესს, საბანკო პროდუქტებსა და მომსახურებაზე ფასების იდენტურობას, ბაზარზე ახალი მოთამაშის მიერ ადგილის დამკვიდრების სირთულეს და ა.შ. რაც ხელდავს ბანკთაშორისი თავისუფალი კონკურენციის ელემენტებს.

საკვანძო სიტყვები: მომხმარებელი, ბაზრის ახალი მონაწილე, ინოვაციები, კონკურენცია, ტექნოლოგიები, რეგულირება, დომინირება.

შესავალი. ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე საქართველოს ეკონომიკა ლიბერალიზაციის საკმაოდ მაღალი დონით და საკანონმდებლო-ადმინისტრაციული ბარიერების სიმცირით გამოირჩევა. მიუხედავად ამისა, ბაზრის ზოგიერთ სეგმენტს ქვეყანაში, მათ შორის საბანკო სექტორს კონცენტრაციის მაღალი ხარისხი ახასიათებს. ეკონომიკის თეორიიდან ცნობილია, რომ მაღალი კონცენტრაციის მქონე ბაზრის სტრუქტურა მოგების მაღალი მარჟის არსებობას განაპირობებს. აქედან გამომდინარე ლოგიკურია რომ საქართველოს საბანკო სექტორში არსებობს ბაზარზე შესასვლელი კონკრეტული ბარიერები, რომლებიც

წარმოადგენენ ამ ბაზარზე ახალი მონაწილის შესვლის დამაბრკოლებელ ფაქტორებს. ეს ბარიერები პერიოდულად იცვლება, შესაძლოა არსებული ბარიერებიდან ზოგიერთის როლი და ზემოქმედება შესუსტდეს, მაშინ როცა სხვა ბარიერის პირიქით გაძლიერდეს, შესაძლოა რომელიმე ბარიერმა საერთოდ დაკარგოს აქტუალობა და გაჩნდეს ახალი დამაბრკოლებლები.

სტატიის ინტერესის ობიექტს წარმოადგენს საქართველოს საბანკო სექტორის განვითარების თანამედროვე ტენდენცია - ტრადიციული ბანკებიდან თანამედროვე ციფრულ ბანკებამდე, ბაზარზე შესასვლელი ბარიერების მდგრადობა და მათი როგორც დამაბრკოლებლის როლი ციფრული ბანკებისათვის.

კვლევის მიზანი საქართველოს საბანკო ბაზარზე ახალი მონაწილის შესვლის შესაძლებლობის გაანალიზება თანამედროვე პირობებში და ციფრული ბანკის სამომავლო საქმიანობის პერსპექტივის შეფასება.

ძირითადი ტექსტი: დამოუკიდებელი საქართველოს საბანკო სექტორის ფორმირების მცდელობა ჯერ 1918 წელს დაიწყო, კერძოდ ამავე წლის 28 მაისს დაისვა საქართველოს ეროვნული ბანკის დაარსების საკითხი იმჟამინდელი საქართველოს დამოუკიდებელი ხელისუფლების მიერ. 1919 წლის 13 დეკემბერს საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის დამფუძნებელი კრებისა და საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის მიერ მიღებულ იქნა კანონი „სახელმწიფო ბანკის დაარსების შესახებ“, რითაც ქვეყანაში საბანკო სისტემის მარეგულირებელი და ეროვნული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განმახორციელებელი ორგანოს კანონიერ ფუნქციონირებას ჩაეყარა საფუძველი. საქართველოს სახელმწიფო ბანკმა ფუნქციონირება 1920 წლის ივლისიდან დაიწყო. კანონის თანახმად, აღნიშნული სტრუქტურის დაარსების პირველივე დღიდან „საქართველოს სახელმწიფო ბანკი“ ეწოდა. მისი ძირითადი ფუნქცია იყო ფულის მიმოქცევისა და რესპუბლიკის ფულადი ნიშნების სტაბილურობა, აგრეთვე ვაჭრობის, მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის განვითარებისათვის მოკლევადიანი სესხის გაცემა. საქართველოს სახელმწიფო ბანკის პირველ თავმჯდომარედ არჩეულ იქნა ცნობილი ქართველი ფინანსისტი იასონ ლორთქიფანიძე (ბანკის ისტორია 2024).

მიუხედავად თავისი არსებობის მცირე ხნისა, ბანკმა საქართველოსთვის ბევრი სასარგებლო და მნიშვნელოვანი საქმის გაკეთება მოასწრო: განახორციელა ფულის რეფორმა, შეიქმნა მნიშვნელოვანი უცხოური სავალუტო რეზერვები, მიმოქცევიდან ამოიღო ამიერკავკასიის კომისარიატის ბონები. 1919 წელს მიმოქცევაში გავიდა დამოუკიდებელი რესპუბლიკის პირველი ეროვნული ფულის ერთეული ქართული ბონი, რომელიც მომავალი ქართული ვალუტის სტაბილური კურსის ერთ-ერთი მყარი გარანტი უნდა გამხდარიყო. ამავე პერიოდში საქართველოში

ი. კობალიანი, ნ. შონია

გაიხსნა საქართველოს სახელმწიფო ბანკის ბათუმის ფილიალი, რომელიც საქმიანობის არეალიც მოიცავდა აჭარის, აფხაზეთის, დასავლეთ იმერეთისა და სამეგრელოს რეგიონებს (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2024).

1921 წლის 21 თებერვლის შემდეგ, როდესაც საქართველოში დამყარდა საბჭოთა წყობილება და ქვეყანამ დაკარგა დამოუკიდებლობა, „საქართველოს სახელმწიფო ბანკს“ სახელმწიფოებრივი საფუძველი გამოეცალა და მან არსებობა შეწყვიტა. ამ პერიოდიდან გენერალური ბანკის ფუნქციებს „საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ბანკი ასრულებდა“, საბანკო სექტორი როგორც საქართველოში ასევე ყოფილი საბჭოთა კავშირის ქვეყნებში ცენტრალიზებულად იმართებოდა. სოციალისტური ეკონომიკის მთავრობა მათი ეკონომიკის ცენტრალიზებული მართვის ინსტრუმენტად გარდაქმნას ცდილობდა. დაიწყო ნახევარსაუკუნოვანზე მეტი პერიოდი, რომელიც იმით ხასიათდებოდა, რომ ბანკების არსებობის მიუხედავად ფაქტობრივად საბანკო საქმიანობა არ არსებობდა, რადგანაც ბანკები საშემნახველო სალაროებად გადაიქცნენ იმის გამო, რომ სოციალური მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება დირექტიულად სახელმწიფო ადმინისტრაციულ ორგანოებზე იქნა განპირობებული.

საბანკო სისტემის განვითარების ისტორიაში საქართველოსთვის ახალი ეტაპი 1991 წლიდან იწყება. პოლიტიკური დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ ქვეყანაში ფეხს იკიდებს საბანკო პრინციპებზე დაფუძნებული ეკონომიკა (კოვზანაძე, კონტრიძე 2022: 111). ქვეყნის წინაშე მდგარ უამრავ პრობლემათა შორის ერთ-ერთი ყველაზე ურთულესი და უმნიშვნელოვანესია მძლავრი, კონკურენტუნარიანი, მოქნილი და საიმედო საბანკო სისტემის შექმნა, რამდენადაც ქვეყნის ეკონომიკის განვითარება მნიშვნელოვანწილად დამოკიდებულია საბანკო სისტემის მდგრადობასა და სტაბილურობაზე. საბანკო სფერო მოითხოვს სერიოზულ ყურადღებასა და მხარდაჭერას, რომ მან არ შეაფერხოს ქვეყნის ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლის პროცესი და ეროვნული მიუზნეობის დინამიური განვითარება.

თანამედროვე ეროვნული ბანკის ფორმირება იწყება 1991 წელს, როდესაც საქართველოს უზენაესი საბჭოს გადაწყვეტილებით საქართველოს რესპუბლიკის საკუთრებად გამოცხადდა მის ტერიტორიაზე არსებული საბჭოთა საკრედიტო სისტემის შემადგენელი ყველა სტრუქტურა. ყოფილი სახელმწიფო ბანკის ბაზაზე დაფუძნდა საქართველოს რესპუბლიკის ეროვნული ბანკი. ამავე წლის აგვისტოსში ოპერატიულმა კანონმა საფუძველი ჩაუყარა საქართველოში ორიარუსიანი საბანკო სისტემის ჩამოყალიბებას და განსაზღვრა, თუ ვის და როგორ უნდა

გენეზორციელებინა ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა რეგულირება და რა როლი უნდა ეთამაშა ამ მიმართულებით საქართველოს ეროვნულ ბანკს. ქვეყნის ცენტრალურ ბანკს შექმნის პირველივე დღეებიდან ეწოდა „საქართველოს ეროვნული ბანკი“, რომელიც მძლავრ სახელმწიფოებრივ-ეკონომიკურ ინსტიტუტს წარმოადგენს.

ქართული საბანკო სექტორის მეორე იარუსი დღეისათვის წარმოდგენილია ძალიან მძლავრი კომერციული ბანკებით. თანამედროვე პირობებში საქართველოს კომერციული ბანკების საქმიანობა წარმოდგენილია მრავალფეროვანი მომსახურეობის ფართო სპექტრით, დაწყებული ტრადიციული საშემნახველო-სასესხო და საანგარიშსწორებო-საკასო ოპერაციებიდან, დამთავრებული თანამედროვე ფულად-საკრედიტო და ფინანსური ინსტრუმენტებითა და უახლესი ტექნოლოგიური სერვისების მოხმარებით. თანამედროვე ბანკები დაკავებული არიან მრავალფეროვანი ოპერაციებით, ისინი არამარტო ორგანიზებას უწევენ ფულად მიმოქცევას, არამედ მათი მეშვეობით ხდება ეკონომიკისა და მისი სუბიექტების დაკრედიტება, ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვა, ნდობით ოპერაციები, საკონსულტაციო მომსახურეობა, სადაზღვევო მომსახურეობა და ა.შ. ქართული ბანკები თანამედროვე ეპოქაში ჩამოყალიბდნენ როგორც ტექნოლოგიური კომპანიები, რომლებიც მისწრაფიან წინმსწრებად მოახდინონ მომხმარებელთა საჭიროებების იდენტიფიცირება და მძაფრი კონკურენციის პირობებში მაღალ დონეზე მათი დაკმაყოფილება.

საქართველოში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის მომენტიდან დღემდე საბანკო სექტორის რეფორმა წარმატებით მიმდინარეობს, მან 21-ე საუკუნის გლობალურ ფინანსურ კრიზისსაც გაუძლო, 2008 წლის რუსეთ-საქართველოს ომის დროსაც ფაქტიურად შეუფერხებლად ფუნქციონირებდა, მხოლოდ რამდენიმე თვით შეჩერდა ბანკების მიერ სესხების გაცემა რისკების თავიდან აცილების მიზნით, ასევე შესაძლო მინიმალური დანაკარგებით გაიარა მსოფლიო პანდემიის მიერ წარმოქმნილი დაბრკოლებებიც. დღევანდელ რეალობაში ქართული საბანკო სექტორი იგივე წარმატებით ცდილობს თავი გაართვას სრულიად ახალ გამოწვევებს - ჩვენი ქვეყნის მეზობლად მიმდინარე ომს და აღნიშნულის გამო მსოფლიო საბანკო სფეროს სრულად ახალ საერთაშორისო რეგულაციებს, შეზღუდვებსა და მოთხოვნებს. ბოლო ათწლეულში საბანკო მომსახურეობის და პროდუქტების გაციფრულების პროცესი წამყვანი ბანკებში განსაკუთრებით დაჩქარდა COVID-19-ის პრევენციის დროინდელ ახალ რეალობაში. დიჯიტალიზაციის აღებული სწრაფი ტემპი დღესაც საბანკო სექტორის ყოველდღიურობას წარმოადგენს. კომერციული ბანკები წლიდან წლამდე სულ უფრო მეტ ინვესტირებას

ი. კობალიანი, ნ. შონია

ახორციელებენ ტექნოლოგიურ სიახლეებში, საბანკო სერვისების და პროდუქტების გაციფრულებაში. რამდენადაც იყო უახლოესი საბანკო ტექნოლოგიებით ფუნქციონირებადი კომერციული ბანკი, ფაქტიურად ნიშნავს გქონდეს კონკურენტული უპირატესობა ბაზარზე. ხოლო ბანკისთვის ტექნოლოგიურად ჩამორჩენა ნიშნავს ყოველდღიურ რეჟიმში კარგადეს მომხმარებლებს და შესაბამისად შემოსავალს. თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში, ბანკების ფინანსური რესურსები მაქსიმალურად მიმართულია საბანკო ტექნოლოგიების დახვეწაზე და მომხმარებელთა ვირტუალური სერვისების გაუმჯობესებაზე.

დღეისათვის არა მარტო საფინანსო სექტორი, მთლიანი მსოფლიო სრულიადახალი გამოწვევების წინაშე დგას. ქართული საბანკო სექტორი კი წარმატებით ართმევს თავს ამ სირთულეებს, ამას ის ფაქტიც ადასტურებს, რომ გასულ 2022 წელს Global Finance-ის მიერ საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი მეხუთედ დასახელდა მსოფლიოს ცენტრალური ბანკების საუკეთესო მმართველთა შორის (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2024).

დღეისათვის საქართველოს საბანკო სექტორი წარმოდგენილია 17 კომერციული ლიცენზირებული ბანკით, რომელთაგან 15 კლასიკური ბანკია, ხოლო 3 ციფრული ბანკი (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2024).

სს „პეისერა ბანკი საქართველო“ პირველი ციფრული ბანკია საქართველოში, რომელმაც სამიანობის ლიცენზია 2022წ-ის ნოემბერში მიიღო. ამ ფაქტით შეგვიძლია მივიჩნიოთ, რომ ტექნოლოგიების და ციფრული სერვისების ათწლეულში ახალი ეტაპი დაიწყო საქართველოს საბანკო სექტორში. ეს უკვე დადასტურდა, რამდენადაც 2023 წლის ნოემბერ-დეკემბერში საქართველოს ეროვნულმა ბანკმა კიდევ ორი ციფრული ბანკის ლიცენზია გასცა. ამ უკანასკნელთ მიეცათ 7 თვიანი სატესტო რეჟიმში ფუნქციონირების უფლება. რის შემდეგაც ისინი სრულყოფილი საქმიანობის უფლებას მიიღებენ, რა თქმა უნდა თუ დააკმაყოფილებს რეგულატორის მიერ დაწესებულ პირობებს და სატესტო პერიოდს წარმატებით გაივლიან. სამი ციფრული ბანკი ბოლო ორ წელიწადში, ანუ 3 ახალი ბანკი. ასეთი ტემპით საქართველოს საბანკო ბაზარზე ახალი ბანკების გამოჩენა 90-იანი წლების შემდეგ არ დაფიქსირებულა. აღნიშნული შედარება მხოლოდ რაოდენობრივი მაჩვენებლის ჩვენებისათვის გამოვიყენეთ, რა თქმა უნდა ალბათობის დონეზეც არ დაიშვება საბანკო სექტორის მოთამაშეების გაჩენის უახლესი ტექნოლოგიური განვითარების დამსახურებით წარმოქმნილი ტენდენცია შედარდეს 90-იანი წლების საბანკო სექტორის უკონტროლო და რეგულაციებს მიღმა საქმიანობას.

დღეისათვის ნამდვილად საინტერესო სურათს ვიღებთ. მაშინ როცა

ციფრული ეპოქის დადგომამდე საქართველოს საბანკო სექტორში შემოსვლა ახალი მოთამაშისათვის იმდენად რთული იყო, რომ საფინანსო ბაზრის მონაწილე მიკროსაფინანსო ორგანიზაციის სტატუსით ერთი ან რამოდენიმე ათწლეულის მანძილზე ანხორციელებდა საქმიანობას და შემდეგ თუ გაუჩრდებოდა ბანკის ფორმატში საქმიანობის გაგრძელების ამბიცია. მხოლოდ მას შემდეგ, რაც დააგროვებდა საბანკო საქმიანობის გამოცდილებას, სოლიდურ მოგებას და მოცულობით საკრედიტო პორთფელს, შესაძლოა კომერციული ბანკის სტატუსით გაეგრძელებინა საქმიანობა. იდენტური გზა გაიარა: სს “ფინკა ბანკი საქართველო”, რომელსაც კომერციული ბანკის ლიცენზია მიიღო 2013 წელს და სს “კრედო ბანკი” - ლიცენზიის მიღება 2017 წელი. მოგვიანებით „კრედო ბანკმა“ შეისყიდა სრულად „ფინკა ბანკი“. მიმდინარე მომენტისათვის „მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია კრისტალი“, რომელიც ბაზარზე ფუნქციონირებს 2007 წლიდან, გადის რეორგანიზაციის პროცესს და უახლოეს მომავალში მიკრო ბანკის სტატუსით გააგრძელებს საქმიანობას (კანონი მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ, 22/02/2023). თავის მხრივ, ახალი სტილის ბანკის-მიკრო ბანკის გაჩენა ბანკთაშორის ბაზარზე გარკვეულ გავლენას მოახდენს არსებულ კონკურენციაზე, თუმცა კონცენტრაციის დონეზე არსებითი გავლენა და ცვლილებების მოხდენა რთული იქნება.

რამდენადაც ბანკების შერწყმის საკითხს შევხებით საინტერესოა, გადავხედოთ კონცენტრაცია/კონსოლიდაციის პროცესს, რომელსაც საქართველოს საბანკო ბაზარზე ჰქონდა ადგილი ბოლო 8 წლის მანძილზე.

კონსოლიდაცია საქართველოს საბანკო ბაზარზე

კონსოლიდაციის თარიღი	კონსოლიდაციაში მონაწილე ბანკები
2015	სს თიბისი ბანკის და სს ბანკი კონსტანტას შერწყმა
2015	სს საქართველოს ბანკის და სს პრივატ ბანკის შერწყმა
2016	სს პროგრეს ბანკის ლიცენზიის გაუქმება და არასაბანკო ინსტიტუტად გარდაქმნა
2016	სებ-მა ლიცენზია ჩამოართვა ბანკ კავკასუს დეველოპმენტი. მიზეზი: აზერბაიჯანში დამფუძნებელი კომპანიის გაკოტრება
2016	კაპიტალ ბანკის დახურვა სებ-ის რეგულაციის დარღვევის გამო (ფულის გათეთრება)

ი. კობალიანი, ნ. შონია

2017	მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია კრედიტ მიიღო საბანკო ლიცენზია
2017	სს თიბისი ბანკის და სს რესპუბლიკა ბანკის შერწყმა
2021	სს კრედიტ ბანკმა შეიძინა სს ფინკა ბანკი
2022	სს ვითიბი ბანკი ჯორჯიას პორტფელის გასხვისება: ბაზის ბანკმა შეიძინა საცალო ბიზნესის პორტფელი ლიბერთი ბანკმა შეიძინა მცირე და საშუალო ბიზნესის პორტფელი

წყარო: საქართველოს ეროვნული ბანკის ვებგვერდი.

ცხრილიდან იკვეთება, რომ აღნიშნულ წლებში საქართველოში რამდენიმე მცირე ზომის ბანკმა შეწყვიტა საქმიანობა, ნაწილი კი მსხვილმა ბანკებმა შეიერთა. კონსოლიდაციის ზემოაღნიშნული ეტაპი გამოწვეული იყო ამ წლებში საბანკო სექტორის მარეგულირებლის მიერ გატარებული გამკაცრებული საზედამხედველო პოლიტიკით და ასევე კონკურენციის ზრდის ფონზე სუსტი მოთამაშეების ბაზრიდან გასვლის ბუნებრივი პროცესით. ბოლო პერიოდში დაფიქსირებული ორი კონსოლიდაციის პროცესი კი განპირობები იყო: პირველ შემთხვევაში შესყიდული ბანკის ინვესტორის საქართველოს საბანკო ბაზრიდან გასვლის გადაწყვეტილებით, ბოლო ცვლილება კი მსოფლიოში შექმნილმა ახალმა რეალობამ განაპირობა. მსოფლიოში უპრეცედენტო ფინანსური საქნქციების გატარებამ გამოიწვია საქართველოში რუსული კაპიტალით ფუნქციონირებადი ბანკის სანქცირება. მომხმარებელთა უფლებების დაცვისა და საფინანსო სექტორის სტაბილურობის უზრუნველყოფის მიზნით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიღებულ იქნა ოპერატიული გადაწყვეტილება და მოხდა „ვითი ბანკი ჯორჯიას“ პორტფელის გასხვისება.

ცვლილებების მიხედვითაც ჩანს, რომ ძირითადად ბოლო წლებში ადგილი ქონდა ან საქმიანობის შეჩერებას, ან შერწყმას. მხოლოდ ერთი ახალი ლიცენზია გაიცა ყოფილ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციაზე, რომელიც ორი ათეული წელი საქმიანობდა მიკროსაფინანსო სტატუსით და ბაზრის მოთამაშეს წარმოადგენდა. იგივე გზა გაიარა მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია ფინკამ, ვიდრე კომერციული ბანკის ლიცენზიას მიიღებდა. ასევე უნდა აღინიშნოს რომ მცირე ზომის და შედარებით „ახალ ბანკებს“ მოკრძალებული წილი უჭირავთ საკრედიტო ბაზარზე. წარსული პრაქტიკიდან გამომდინარე, ციფრული ბანკების ერის დაწყებამდე, კანონზომიერ პროცესად მიიჩნეოდა შემდეგი - თუ არსებულ რეალობაში ადგილი ექნება საბანკო ბაზარზე ახალი მოთამაშის შემოსვლის ფაქტს,

მას მოუწევს რომელიმე არსებული, თუნდაც მცირე ზომის ბანკის ან მიკროსაფინანსო ორგანიზაციის შექმნა, რომ მცირე წილი მაინც დაიკავოს ბაზარზე. თუ საწყის ეტაპზე ბანკს ექნება შექმნილი საბანკო საქმიანობის გამოცდილება გამოსახული რეალურ პორტფელებში და ამასთან ერთად რესურსი შესთავაზოს ბაზარს დაბალი ტარიფები საკრედიტო პროდუქტებზე, ექნება რეალური შანსი დაიმკვიდროს თავისი ადგილი ბაზარზე.

უნდა ითქვას, რომ ციფრულმა ეპოქამ ამ მოსაზრების მართებულობა ეჭვქვეშ დააყენა. დღეს ახალი რეალობის წინაშე დგას საბანკო სექტორი, დაიწყო ციფრული ბანკების ლიცენზირება და შესაბამისად ბაზარზე გაჩნდნენ ახალი მოთამაშეები, რომელთაც აქვთ ამბიციები და გაცხადებული მიზანი განახორციელონ საბანკო სერვისების მიწოდება მომხმარებლებისათვის, ძირითადად, ელექტრონული არხებით (ციფრული ბანკის... 2024). ბაზრის ახალი მონაწილეები მიზნად ისახავენ, ციფრულ სტრატეგიაზე გადასასვლელად განაწილონ ბაზრის როგორც ტრადიციული, ასევე ტექნოლოგიებზე ორიენტირებული მომხმარებელი. აღნიშნულ პროცესს მხარს უჭერს ქვეყნის ცენტრალური ბანკი. საბანკო სექტორის რეგულატორი საქართველოში ციფრული ბანკის მოდელის განვითარებით მიზნად ისახავს, ხელი შეუწყოს ინოვაციური ბიზნეს მოდელების განვითარებას, ფინანსური პროდუქტების მრავალფეროვნებას, მომხმარებლის გარშემო არსებულ ტექნოლოგიურ ინფრასტრუქტურაზე მორგებული, მოხერხებული, სწრაფი და ხელმისაწვდომი ციფრული ფინანსური ეკოსისტემის განვითარებას, ახალი ტექნოლოგიური მოთამაშეების შემოსვლას და კონკურენციის გაზრდას საფინანსო სექტორში. ციფრული ტექნოლოგიების დამსახურებით ბანკებს უჩნდებათ ახალი კონკურენტული უპირატესობები, მიუხედავად გეოგრაფიული ადგილმდებარეობისა, ფილიალების ქსელისა და არსებული ინფრასტრუქტურისა.

საინტერესოა როგორ ხდება ციფრული ბანკების ჩამოყალიბება. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილია ციფრული ბანკის ლიცენზირების პრინციპები, რაც გულისხმობს შედარებით მსუბუქ მოთხოვნებს ახალი ტიპის ბანკებისათვის. ლიცენზირების პროცესი რამდენიმე ეტაპისაგან შედგება:

- I ეტაპი - ციფრული ბანკის კონცეფციასთან აპლიკანტის შესაბამისობა;
- II ეტაპი - სატესტო პერიოდი, რაც გულისხმობს საწყისი მოდელის ინსაიდერებზე ტესტირებასა და საინფორმაციო სისტემების ტესტირებას;
- III ეტაპი - მეორე ეტაპის წარმატებით გავლის შემდგომ, სუბიექტს მიეცემა საბანკო ოპერაციების რეალურ რეჟიმში განხორციელება უფლება,

ი. კობალიანი, ნ. შონია

ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ლიმიტების ფარგლებში (ციფრული ბანკის... 2024).

ეროვნული ბანკი ზემოაღნიშნულ ლიმიტებსა და მოთხოვნებს გადახედავს პერიოდულად, და დამაკმაყოფილებელი შედეგების შემთხვევაში, მოუხსნის ბანკს დადგენილ შეზღუდვებს. აღნიშნულის შემდგომ ბანკი გააგრძელებს საქმიანობას სრულყოფილი საბანკო ლიცენზიის შესაბამისად. ზემოაღნიშნული პროცესი მაქსიმუმ 3 წლის განმავლობაში უნდა დასრულდეს.

როგორც უკვე აღინიშნა, პირველი ქართული ციფრული ბანკი „პეისერა საქართველო“ ბაზარზე გამოჩნდა და ეროვნული ბანკის ლიცენზია მიიღო 2022 წელს. დღეისათვის ეს ბანკი სრულად ახალ ეტაპზეა, ეროვნული ბანკის 2024 წლის 12 იანვრის N11 განკარგულების საფუძველზე, 2024 წლის 12 იანვრიდან ციფრულმა ბანკმა მოიპოვა უფლება განახორციელოს კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ საქართველოს კანონის მე-20 მუხლის პირველი პუნქტით გათვალისწინებული ყველა საბანკო საქმიანობა და მათთან დაკავშირებული მომსახურებები (კომერციული ბანკების საქმიანობის... 23/02/1996). ფაქტიურად პირველი ციფრული ბანკი მომხმარებელს საბანკო სერვისების სრულ სპექტრით მომსახურებას თავაზობს, მათ შორის დეპოზიტების გახსნა და სესხების მიღება. „პეისერა საქართველო“-ს მიერ მომხმარებლებისათვის შეთავაზებული უნიკალური სერვისია პირველად საქართველოში როგორც ქართული, ასევე ევროპული ანგარიშის (IBAN¹) გახსნა (ელრესურსი: <https://www.paysera.ge>). აღნიშნული ევროპული ანგარიში ჩართულია “ევროს ერთიანი გადახდის სივრცეში” (SEPA²), რაც იმის საშუალებას იძლევა, რომ ევროში ანგარიშსწორება მოხდეს ისევე მარტივად და მყისიერად როგორც ლარში, ასევე ნაკლები საკომისიოს გადახდით. ეს „პეისერა ბანკის“ გაცხადები უპირატესობაა. საინტერესოა მსესხებლებისა და დეპოზიტარების მოზიდვის მიზნით რა პირობებს შეთავაზებს ბანკი ბაზარს. ასევე ფინანსისტებისათვის ინტერესესის საგანია ის ფინანსური შედეგები და მაჩვენებლები, რაც კალენდარული წლის ბოლოს დაფიქსირდებ, კერძოდ იქნება თუ არა ციფრული ბანკის საქმიანობა მომგებიანი პირველივე წელს.

პირველი ციფრული ბანკის წარმატებული სასტარტო ეტაპის გავლის შემდეგ კიდევ ორი ახალი ციფრული ბანკი გამოჩნდა ქართულ საბანკო

¹ IBAN - საერთაშორისო სტანდარტის შესაბამისად წარმოდგენილი საბანკო ანგარიში. IBAN ანგარიშების გამოყენების შემთხვევაში მცირდება ანგარიშის ნომრის შეცდომით მითითების ალბათობა და სახსრების მიმღების ანგარიშზე ასახვის ხანგრძლივობა.

² SEPA - ერთიანი ევრო გადახდების სივრცე, რომელიც ევროპის მასშტაბით ევროს ელექტრონული გადახდების შესრულების პროცესის ჰარმონიზაციას ისახავს მიზნად. SEPA საშუალებას აძლევს მომხმარებლებს, განახორციელონ სხვადასხვა ტიპის უნაღდო გადახდები ევროში.

ბაზარზე: სს „პემ“ და სს „პეივ ჯორჯია“. ორივე მათგანს 2023 წლის ბოლო მიენიჭა ციფრული ბანკის ლიცენზია, ამჟამად სატესტო რეჟიმში ფუნქციონირებენ (ელრესურსი: <https://nbg.gov.ge/media/news/>).

განსაკუთრებით ბოლო ათწლეულის განმავლობაში საბანკო სერვისების გაციფრულებამ და ბანკების, როგორც მომხმარებელთა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების, თანამედროვე ტექნოლოგიური კომპანიებად პოზიციონირებამ მოამზადა ნიადაგი ციფრული ბანკების გამოჩენისათვის. თუ დაფიქსირებული ტემპებით ვიმსჯელებთ, შეიძლება გავაკეთოთ პროგნოზი რომ ახალი ციფრული ბანკების შემოსვლა ბაზარზე გაგრძელდება. მოსახლეობისათვის, როგორც საბანკო სერვისების მომხმარებლებისათვის ახალი ტექნოლოგიურად განვითარებული მოთამაშეების გამოჩენა დადებითი სიახლეა. ჯანსაღი კონკურენციის ზრდა ერთის მხრივ საბანკო სერვისების და პროდუქტების გაიაფებას და მეორე მხრივ წამყვანი ბანკების დომინირებული პოზიციის ნაწილობრივ შესუსტებას გამოიწვევს. ისმის კითხვა - რატომ გახდა ერთის მხრივ ასეთი მიმზიდველი ციფრული ბანკებისათვის ქართული საბანკო ბაზარი და მეორე მხრივ რატომ უმარტივდებათ ციფრულ ბანკებს ქართულ საბანკო სექტორში ოპერირების დაწყება? არ დაგვაფიქვდეს რომ მაღალ კონცენტრირებულ ბაზარზე შემოსვლაზე ვსაუბრობთ, სადაც ბაზრის 2/3 ქვეყნის ორ წამყვან ბანკს უჭირავს და შესაბამისად უნდა ვალიაოთ რომ ბაზარს თამაშის ძირითად წესებს ისინი კარნახობენ. შთამბეჭდავია ამ ორი ბანკის ცალკეული საანგარიშგებო პერიოდის მოგების ციფრები (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2024).

როგორც კლასიკური ბანკის, ასევე ტექნოლოგიურად განვითარებული ციფრულ ბანკის, როგორც კომერციული სტრუქტურის, საქმიანობის მთავარი მიზანი მაქსიმალური მოგების მიღებაა. დღეისათვის მომხმარებელთა მოთხოვნილებების საბანკო სერვისებისა და პროდუქტებზე ბანკების მხრიდან მაღალ დონეზე დაკმაყოფილებული, ხშირად ბანკები ასტიმულირებენ მომხმარებელთა მოთხოვნებს გაყიდვების ტექნიკების გამოყენებით. მძაფრი კონკურენციის პირობებში კომერციული ბანკები ხშირად უსწრებენ მომხმარებელთა მხრიდან მოთხოვნის წარმოქმნას და შეთავაზებებით ასტიმულირებენ და აჩენენ მოთხოვნას პოტენციურ მომხმარებლებში ახალ პროდუქტსა და მომსახურებაზე.

ციფრული ბანკების ძირითადი სამიზნე სეგმენტი ტექნოლოგიურად განვითარებული კომპანიები და ციფრული პროდუქტების მომხმარებელი ფიზიკური პირები არიან. შესაბამისად, ბანკების მხრიდან ამ კატეგორიის მომხმარებლებისთვის საინტერესო სერვისების მიწოდება განხორციელდება. ლოგიკურია, რომ სამიზნე ბაზარი ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის დიდ ნაწილს მოიცავს, ასევე მზარდია

თანამედროვე ტექნოლოგიურად განვითარებული კომპანიების რიცხვიც. მოლოდინი, რომ ციფრული ბანკები თავის სიტყვას იტყვიან საფინანსო სექტორში ნამდვილად არის. ახალ წევრებს აქვთ უკვე გაცხადებული გარკვეული უპირატესობები, რითაც თავისი ადგილის დამკვიდრებას გეგმავენ გადანაწილებულ ბაზარზე. მაგალითად, როგორცაა ევროკავშირის ფინანსურ სისტემასთან ინტეგრაცია, საქმიანობაში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება, გლობალური ინოვაციური მიდგომების სწრაფად დანერგვა, ინფრასტრუქტურის მცირე მასშტაბის გამო სიახლესთან და სწრაფად ცვლელად გლობალურ რეგულაციებთან მარტივად ადაპტირება.

საინტერესოა დღემდე არსებული საბანკო ბაზარზე შესასვლელი ბარიერები ზემოაღნიშნული ახალი მოთამაშეებისთვის წარმოადგენენ თუ არა დამაბრკოლებლებს. საბანკო ბაზარზე არსებული თუ პოტენციური ბარიერები პერიოდულად იმენენ აქტუალურობას ან პირიქით, კარგავენ.

ცნობილია, რომ ჩვენმა სახელმწიფომ 2004 წლიდან არაერთი საკანონმდებლო რეფორმა განახორციელა უცხოური ინვესტიციების მოზიდვის მიზნით, რისი დამსახურებითაც **ადმინისტრაციული ბარიერები**, ფაქტობრივად, არ არსებობს საფინანსო სექტორის ახალი მონაწილისათვის, როგორც ადგილობრივი, ასევე უცხოური კომპანიების რეგისტრაცია წარმოებს „ერთი ფანჯრის“ პრინციპით. ასევე გატარებული რეფორმების შედეგად ქვეყნის საბანკო ბაზარი ღია და გამჭვირვალეა ინვესტორებისათვის. ნებისმიერ დაინტერესებულ პირისათვის საქართველოს საბანკო ბაზრის ინფრასტრუქტურა ღიაა, თუნდაც კვლევის ჩატარება და რაოდენობრივ-ხარისხობრივი ანალიზის განხორციელება შესაძლებელია ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე არსებული ინფორმაციის საფუძველზე. საბანკო სექტორი კი წლების მანძილზე მაღალი კონკურენციის პირობებში ჩამოყალიბდა ყველაზე მაღალგანვითარებულ და ინოვაციებზე ორიენტირებულ ეკონომიკის მონაწილედ. საბანკო სექტორში მაქსიმალური გამჭვირვალობის სტანდარტის როლი გაიზარდა ბოლო ათწლეულებში როდესაც ქვეყანაში მოქმედი ორი წამყვანი ბანკის აქციების განთავსდა ლონდონის საფონდო ბირჟაზე და ცოტა მოგვიანებით პრემიუმ ლისტინგში გადავიდა. დღეისათვის ორივე ბანკის აქციები წარმატებით ივაჭრება ზემოაღნიშნულ საფონდო ბირჟაზე.

ასევე შეიძლება ჩაითვალოს, რომ უცხოელი თუ ადგილობრივი ინვესტორებისთვის რეალურად არ არსებობს **საწყისი ინვესტიციების ბარიერი**. საქართველოში საბანკო კანონმდებლობით კომერციული ბანკის ლიცენზირებისთვის არსებობს საწყისი კაპიტალი 50 მლნ ლარის მოცულობით, ხოლო ციფრული ბანკის ლიცენზირების პირობით პირველ და მეორე ეტაპზე ამ თანხის 10%-ია მოთხოვნილი რომელიც

ეტაპობრივად უნდა შეივოს 50 მლნ-მდე („კომერციული ბანკებისათვის სახელმწიფო კაპიტალის მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“, მუხლი 1, 03/05/2017). ეს პირობები ფინანსურად სრულიად ხელმისაწვდომია უცხოელი ინვესტორებისთვის, იმის გათვალისწინებით რომ სხვა ხარჯები მაგალითად უძრავი ქონება, ტექნიკა, კომუნალური გადასახადები და ადამიანური რესურსები საქართველოში ბევრად იაფია. ამას ემატება ისიც რომ ციფრული ბანკები რეალურად ფუნქციონირებენ ფილიალების ქსელის გარეშე, შესაბამისად ინფრასტრუქტურის ნაწილში სოლიდური ფინანსების ეკონომიას აღწევენ.

თუმცა კლასიკურად საბანკო ბაზარზე ახალი მონაწილის შესვლისათვის, თუნდაც ეს იყოს ციფრული ბანკი ტრადიციული ფილიალების ქსელისა და ინფრასტრუქტურის გარეშე, გარკვეულ ბარიერები ისევ აქტუალურია:

მოთხოვნის (ბაზრის მოცულობა) შეზღუდვა - ჩვენი საბანკო ბაზარი ნამდვილად გაჯერებულია საბანკო პროდუქტებითა და სერვისებით. საკრედიტო ბაზარზე პოტენციური მსესხებლების მოთხოვნის დაკმაყოფილება ხდება ოპერატიულად და საკრედიტო პირობების მათთან შეთანხმებით, რაც მეტყველებს ბაზრის ფინანსური მომსახურებით გაჯერებაზე. რიგითი მოქალაქეები, როგორც საბანკო სერვისების მომხმარებლები ყოველდღიურ ცხოვრებაში ძალიან მარტივად ვრწმუნდებით, რომ მოთხოვნის დაკმაყოფილების მაღალ დონესთან გვაქვს საქმე. ხშირად ბანკების მიერ შემოთავაზებული პროდუქტები თუ სერვისები მოთხოვნასაც კი უსწრებს და ასტიმულირებს მათ წარმოქმნას. მაშინროცა ბაზარი ასეთი მასშტაბით აათვისებული მოქმედი კომერციული ბანკების მიერ, რთულია ახალი მონაწილისთვის ამ ბარიერის გადალახვა თუ გვერდის ავლა. მნიშვნელოვანია ისიც, რომ თანამედროვე ქართული ბანკებისთვის მხრივ უკვე წარმოადგენენ მაღალტექნოლოგიურ კომპანიებს და მომხმარებლებს მუდმივად თავაზობენ ფილიალების ქსელში თუ დისტანციური არხებით, მრავალფეროვანი საბანკო პროდუქტებისა და სერვისების მიღებას. შესაბამისად საკმაოდ მოქნილები არიან და სწრაფად რეაგირებენ არსებული თუ პოტენციური მომხმარებლების მოთხოვნებზე და საჭიროებებზე, ხშირად წინმსწრებადაც კი.

ბარიერები, რომლებსაც გააჩნიათ აბსოლიტური უპირატესობა დანახარჯების დონის მიხედვით - ბაზარზე ფუნქციონირებადი წამყვანი ბანკები სრულად ადაპტირებული არიან არსებულ გარემოსთან, მიპოვებული აქვს ისეთი უპირატესობები, როგორცაა იაფ საერთაშორისო რესურსებთან ხელმისაწვდომობა, ათეულობით წლების მანძილზე ჩამოყალიბებული მომხმარებელთა წრე, ათვისებული ბაზრის წილები, მაღალრეიტინგული საქმიანი რეპუტაცია, არიან ფინანსურად სტაბილურები და ა.შ. შესაბამისად ეს ბარიერთ ერთ-ერთი ყველაზე

ი. კობალიანი, ნ. შონია

რთულად დასაძლევია საბანკო ბაზის ახალი მოთამაშისათვის, როდესაც გეგმავს ბაზარზე შესვლას.

რეპუტაციული უპირატესობა - საქართველოში ფუნქციონირებადი ბანკებიდან ორი ლიდერ ბანკს ბაზრის წილის 2/3 აქვს ათვისებული, ისინი გამოირჩევიან ფილიალების ქსელისა და კლიენტურის მრავალრიცხოვნებით (საქართველოს ბანკი 2024, მთავარი 2024). ძალიან მარტივად შეიძლება აღნიშნულის დასაბუთება, მაგალითად 10 შემთხვევითი გამოკითხული მოქალაქიდან 9-ს აუცილებლად ექნება რომელიმე ამ ორ ბანკიდან ერთ-ერთში ანგარიში. ასევე არსებული რეალობაა ის, რომ ნებისმიერ მოქალაქეს ან იურიდიულ პირს, რომელსაც ესაჭიროება საბანკო ანგარიშის გახსნა და ამისათვის რომელიმე ბანკში უნდა განახორციელოს ვიზიტი, პირველი სწორედ ეს ორი ბანკი ახსენდება და ამ ბანკებს მიაკითხავს სერვისისათვის. გამომდინარე იქედან, რომ ეს ორი სისტემური მნიშვნელობის ბანკი მომხმარებლის მრავალრიცხოვნებით გამოირჩევა, მათ მიმდინარე კლიენტებთან საქმიანი ურთიერთობებით დაკავშირებული სხვა პირები და/ან ორგანიზაციები ანგარიშის გახსნისათვის ავტომატურად ამავე ბანკებს მიმართავენ. რამდენადაც ერთი ბანკის შიგნით კონტრაგენტებს შორის ანგარიშწორებისათვის ტრანზაქციები ერთის მხრივ სწრაფად სრულდება 24/7-ზე და ასევე ოპერაციებს ნაკლები საკომისიო დანახარჯები ახლავს. შეიძლება ითქვას, რომ შიდა რეპუტაცია ლიდერ ბანკებს ათობით წლების მანძილზე სტაბილური საქმიანობის და ძალისხმევის შედეგად აქვთ მოპოვებული და უდავოა რომ ძალიან უფროთხილდებიან. უდაოა ისიც, რომ მათ აქვთ საკმარისი ფინანსური რესურსები, რათა მუდმივად იზრუნონ ტექნოლოგიურ განვითარებაზე და არ ჩამორჩნენ უახლეს ტენდენციას.

მასშტაბის ეფექტთან დაკავშირებული ბარიერები - საქართველოს საბანკო ბაზრის ინფრასტრუქტურა ნებისმიერი დაინტერესებული ინვესტორისათვის ღიაა, თუნდაც კვლევის ჩატარება და რაოდენობრივ-ხარისხობრივი ანალიზის განხორციელება შესაძლებელია ეროვნული ბანკის ვებგვერდზე არსებული ინფორმაციის საფუძველზე (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2024).

აბსოლუტურად გამჭირვალეა საბანკო სექტორის მონაწილეების ფინანსური ანგარიშგებები (წლიური ანგარიში 2023). მასშტაბის ეფექტთან დაკავშირებულ ბარიერებს ქართულ საბანკო სივრცეში არ წარმოადგენს დამაბრკოლებელს ბაზრის პოტენციურად ახალი მოთამაშისათვის.

ბაზარზე მოქმედი ორგანიზაციების სტრატეგიული ქცევის ბარიერები - ეს ბარიერი მთლიანად დამოკიდებულია ბაზარზე კონკურენტის ქცევაზე და მის მიერ კონკურენტული კანონმდებლობის და წესების დაცვაზე. ჩვენი ქვეყნის საბანკო სექტორში აღნიშნული ბარიერის შერბილების

მხრივ გადამწყვეტი იყო 2020 წელი. კონკრეტული ნაბიჯი გადაიდგა 2020 წლის ნოემბერში კონკურენციის შესახებ კანონში შეტანილი ცვლილებით, რის საფუძველზეც “კონკურენციის სააგენტოს”, იგივე კონკურენციის ფაქტების დარღვევის შესახებ შესული საჩივრების ფონზე, ეძლევა შესაძლებლობა საბანკო დაწესებულებებიდან შესაბამისი ფინანსური დოკუმენტების გამოთხოვის და საკითხზე რეაგირების („საქართველოს კანონი კონკურენციის შესახებ“, თავი V, მუხლი 25, 08/05/2012). ამავე 2020 წელს ცვლილება შევიდა „საქართველოს ორგანულ კანონში საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ და რეგულატორს დაეკისრა საფინანსო სექტორის წარმომადგენლის, სესხის გამცემი სუბიექტის ან საკრედიტო საინფორმაციო ბიუროს მიერ კონკურენციის შესაძლო დარღვევის თაობაზე საჩივრის/განცხადების და კონცენტრაციის თაობაზე შეტყობინების მიღება და განხილვა („საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, თავი VIII, მუხლი 47, 24/09/2009). ამ ფუნქციის შესრულების დროს ეროვნული ბანკი ხელმძღვანელობს „კონკურენციის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული წესით. საქართველოს ეროვნული ბანკის უმთავრესი ამოცანიდან გამომდინარე კონკურენციის შესახებ საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი მოთხოვნების შესრულებისას ქვეყნის მთავარი ბანკს უფლება აქვს უპირატესობა მიანიჭოს ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველყოფის საკითხს. სწორედ ზემოაღნიშნული საკანონმდებლო ცვლილებების შედეგად ეროვნული ბანკი განიხილავს საბანკო და მიკრო საფინანსო სექტორში კონცენტრაციის თაობაზე შეტყობინებს, ახორციელებს საქმის მოკვლევას, ბაზრის მონიტორინგის, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში გადამწყვეტია კონცენტრაციის თავსებადობის შეფასება კონკურენტულ გარემოსთან, თუკი კონცენტრაცია არსებითად ზღუდავს ეფექტიან კონურენციას მარეგულირებლის მიერ ასეთ კონცენტრაციაზე დასტურის გაცემა არ მოხდება („ბაზრის ანალიზის მეთოდური მითითებების დამტკიცების თაობაზე“, 30/09/2014).

ბაზარზე მოქმედი ორგანიზაციების ვერტიკალური/ჰორიზონტალური ინტეგრაციის გავლენა - ჩვენს ქვეყანაში როგორც ვერტიკალურ, ისე ჰორიზონტალურ ინტეგრაციას არეგულირებს როგორც საქართველოს ეროვნული ბანკის, ისე “კონკურენციის სააგენტოს” მიერ შემუშავებული სამართლებრივი დოკუმენტები, მაგალითად, კონკურენციის სააგენტოს თავმჯდომარის 2020 წლის 23 ოქტომბრის N37 ბრძანება „ბაზრის ანალიზის მეთოდური მითითებების დამტკიცების თაობაზე“ (მუხლი 20), სადაც პირდაპირ არის განსაზღვრული ჰორიზონტალური კონცენტრაციის შეფასების კრიტერიუმები. აღნიშნულ ბარიერს ადგილი აქვს საქართველოს საბანკო სივრცეში, თუმცა კონკურენციის რეგულირების კანონმდებლობაში ცვლილებების გატარების შემდეგ

ი. კობალიანი, ნ. შონია

ეტაპობრივად შესუსტდება. ამ ამოცანის შესასრულებლად ეროვნული ბანკი ვალდებულია ხელი შეუწყოს საფინანსო სისტემის სტაბილურ და ეფექტიან ფუნქციონირებას, კონკურენტუნარიანი გარემოს ჩამოყალიბებას, სისტემური რისკის კონტროლს, პოტენციური რისკების შემცირებას.

საქართველოს საბანკო ბაზარზე ტრადიციული ბანკების ბოლო შერწყმის პრაქტიკა ადასტურებს რომ ეროვნული ბანკი ზემოაღნიშნულ შედეგებით ახალ ფუნქციას, აკონტროლოს კონცენტრაციები და თავისუფალი კონკურენციის ინტერესების დაცვით მიიღოს გადაწყვეტილება, წარმატებულად წარმართავს. ფაქტია, რომ ეროვნული ბანკის ინიციატივით მიღებული გადაწყვეტილებების (რუსული ჯგუფის წევრი ბანკის „ვითიბი ჯორჯიას“ პორთფელის გასხვისების) მთავარი საფუძველი მომხმარებელთა და დეპოზიტარების უფლებების და დანაზოგების დაცვა იყო, რის უკანაც საბანკო სექტორის სტაბილურობის აღქმაში ბაზრის გაჩენის თავიდან აცილების მცდელობა იკვეთება. სადაო არ უნდა იყოს, რომ პირველ ხუთეულში შემავალი ბანკის „ვითიბი ბანკის“ სასესხო და სადეპოზიტო პორთფელის დასაკუთრება ქვეყნის წამყვანი ბანკების ინტერესთა სფეროში იქნებოდა. თუმცა დიდი გამოთვლები არ ჭირდება იმ საკითხს რომ რომელიმე ორი ლიდერი ბანკის მიერ გასაყიდი პორთფელის შექმნის შეთხვევაში, ის საგრძნობად დაწინაურდებოდა შექმნილი პორთფელების პარამეტრში მთავარი კონკურენტთან შედარებით. ასეთი გარიგება კი კიდე უფრო გაზრდიდა ერთ-ერთი ბანკის დომინანტულ მდგომარეობას და მის გავლას მთლიან ბაზარზე. რეგულატორს მიერ მიღებული გადაწყვეტილება გასხვისების პროცესი ფორსმაჟორულ რეჟიმში განხორციელდა, მაგრამ გასხვისებული ბანკის პორთფელების ახალი მფლობელები არ წარმოადგენენ ბაზრის ნახევარზე მეტი წილის მფლობელ ბანკებს.

კვლევის შედეგები და რეკომენდაცია. მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოს ბანკთაშორისი ბაზარი არის მაღალ კონცენტრირებული რაც ახალი მოთამაშის შესვლას ართულებს, ტექნოლოგიურმა ერთ-ერთმა გაამარტივა ახალი მონაწილის ბაზარზე შეღწევის და დამკვიდრების შესაძლებლობები. ციფრული ბანკების გამოჩენამ ახალი შესაძლებლობები გაუხსნა ბაზრის ახალ მოთამაშეებს თვით დამკვიდრებისათვის. ბაზარზე შესასვლელი ბარიერების ნაწილი ისევ აქტუალურია, თუმცა მათი ზეგავლენის შემცირებისათვის შეინიშნება დადებითი ცვლილებები კონკურენციის რეგულირებისა და კონცენტრაციების საკონანომდებო ჩარჩოებში მოქცევით. საბანკო სექტორში დაფიქსირებული ახალი ტენდენციის დამსახურებით, მომხმარებლებს, განსაკუთრებით საკმაოდ ძვირ საკრედიტო პროდუქტებზე დამოკიდებული მოსახლეობას,

უჩნდებათ შესაძლებლობა ფინანსური ტვირთის შემსუბუქების მიზნით ახალი ალტერნატივები გამოსცადონ. რამდენადაც ყოველი ახალი მონაწილის შემოსვლა ბაზარზე იწვევს კონკურენციის ზრდას, ხოლო ბაზარზე შემოსული ახალი მოთამაშეები მიკრო ბანკები და ციფრული ბანკები, ვფიქრობთ მომხმარებლებს შეთავაზებენ ახალ კონკურენტულ საბანკო პროდუქტებსა და მომსახურეობას, რასაც საბოლოო ჯამში მომხმარებლების მიერ გადახდილი საპროცენტო და საკომისიო ხარჯების შემსუბუქება მოყვება.

მისასაღმებელია საბანკო ბაზარზე ახალი მოთამაშეების გამოჩენა. რეკომენდებულია, რომ მათ გამოყენებული ტენოლოგიებისა და საერთაშორისო რესურსებთან ხელმისაწვდომობის დამსახურებით, შეძლონ მომხმარებლებს შესთავაზონ საბანკო, განსაკუთრებით კი საკრედიტო პროდუქტები ბაზართან შეადარებით დაბალი ფასით. ეს ორმაგ ეფექტს მოგვცემს- მოახდენს მომხმარებელთა სტიმულირებას ისაგებლონ ახალი ციფრული ბანკების მომსახურებით, ბანკებს კი ჩამოუყალიბდებათ კლიენტთა საკუთარი წრე, გაჩნდება დადებითი ტრენდი მსესხებლების საკრედიტო პროდუქტების ფინანსური დაწოლის შემსუბუქებისათვის.

ლიტერატურა

- კოვზანაძე, ირაკლი. გოგი, კონტრიძე. 2022. თანამედროვე საბანკო საქმე: თეორია და პრაქტიკა. მეორე გამოცემა. თბილისი.
- საქართველოს კანონი კონკურენციის შესახებ, საქართველოს პარლამენტის 2014 წლის 21 მარტის კანონი №2159. 27.03.2014. კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო 29/11/2023). მოძიებულია 15.9.2024. <https://matsne.gov.ge/document/view/1659450?publication=16>
- კონკურენციის შემზღველი შეთანხმებისაკრძალვიდან გამონაკლისების შესახებ, საქართველოს მთავრობის 2014 წლის 1 სექტემბერის №526 დადგენილება. კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო 20/12/2022). მოძიებულია 15.9.2024. <https://matsne.gov.ge/document/view/2484026?publication=0>
- საქართველოს ორგანული კანონი საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ, საქართველოს პარლამენტის 2009 წლის 24 სექტემბრის N 1676 დადგენილება. კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო 15/12/2023). მოძიებულია 15.9.2024. <https://matsne.gov.ge/document/view/101044?publication=61>
- საქართველოს კანონი კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ, საქართველოს პარლამენტის 23/02/1996 წლის №121 დადგენილება. კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო 15/12/2023). მოძიებულია 15.9.2024.

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/32962?publication=50>

საქართველოს კანონი მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ, საქართველოს პარლამენტის 22/02/2023 წლის №2602-XIმს-Xმპ დადგენილება. კონსოლიდირებული ვერსია (საბოლოო 15/12/2023). მოძიებულია 15.9.2024.

<https://matsne.gov.ge/document/view/5725664?publication=2>

საქართველოს ეროვნული ბანკი. ვებგვერდი. მოძიებულია 15.9.2024. <https://nbg.gov.ge/>

საქართველოს ეროვნული ბანკი. ბანკის ისტორია. მოძიებულია 15.9.2024. <https://nbg.gov.ge/about-us/bank-history>).

საქართველოს ეროვნული ბანკის წლიური ანგარიში 2023. მოძიებულია 15.9.2024. <https://nbg.gov.ge/publications/annual-reports>

საქართველოს ბანკი. ვებგვერდი. მოძიებულია 15.9.2024. <https://bankof-georgia.ge>;

მთავარი. თიბისი ბანკი. ვებგვერდი. მოძიებულია 15.9.2024. <https://beta.tbcbank.ge/>

ციფრული ბანკის ლიცენზირების პრინციპები. საქართველოს ეროვნული ბანკი. მოძიებულია 15.9.2024. chrome-extension://efaidnbnmnihp-cajpcgclefindmkaj/https://nbg.gov.ge/fm/uploads/tsifruli_banki/licenzirebis_principebi_updated.pdf

Finance

The Digital Era in the Banking Sector of Georgia in Conditions of Entry Barriers to the Banking Market

Irine Kopalini

irine.kopaliani@atsu.edu.ge

Nana Shonia

nana.shonia@atsu.edu.ge

Akaki Tsereteli State University

Kutaisi, Georgia

DOI: <https://doi.org/10.52340/atsu.2024.2.24.10>

The banking sector is the backbone of our country's economy and the driving force of business. Obviously, the development of banking activities and the existence of a competitive environment in the banking business are of great importance for the economic progress and stabilization of the country. The banking sector has undergone fundamental changes following Georgia's transition to a market economy. It has practically become independent of the government and one of the country's most

successfully implemented economic reforms. Over the past decade, representatives of the banking sector have positioned themselves in the market as modern, customer-oriented technological companies. Despite the above, there is still a process of concentration/consolidation of banks, the identity of prices for banking products and services, the difficulty of establishing a place for a new player in the market, etc. which limits the elements of free interbank competition.

Keywords: *Consumer, New Market Entrant, Innovation, Competition, Technology, Regulation, Dominance.*

Introduction. At the modern stage of economic development, the economy of Georgia is characterized by a fairly high level of liberalization and a lack of legislative and administrative barriers. Nevertheless, some market segments in the country, including the banking sector, are characterized by high concentration. It is known from economic theory that a market structure with a high concentration leads to a high profit margin. Therefore, it is logical that in the banking sector of Georgia, there are specific barriers to entering the market, which represent the obstacles to the entry of a new participant into this market. These barriers change periodically, the role and impact of some of the existing barriers may be weakened, while others may be strengthened, some of the barriers may lose their relevance altogether and new obstacles may appear. The topic of the research is the modern trend of the development of the banking sector of Georgia - from traditional banks to modern digital banks and the sustainability of market entry barriers and their role as an obstacle for digital banks.

Research Goals. Analysis of the possibility of a new participant entering the Georgian banking market in modern conditions and the assessment of the future activity of the digital bank.

The main text: The attempt to form an independent Georgian banking sector began back in 1918. On December 13, 1919, the Constituent Assembly of the Democratic Republic of Georgia and the Government of the Republic of Georgia adopted the Law “On the Establishment of the State Bank”, according to which the legal functioning of the body regulating the banking system and implementing the national monetary and credit policy in the country was laid.

The State Bank of Georgia began its operation and activities in July 1920. Its main function was to create the stability of money circulation and the currency of the republic, as well as to issue short-term loans for the development of trade, industry and agriculture. The famous Georgian financier Iason Lortkipanidze was elected the first chairman of the State Bank of Georgia.

After February 21, 1921, when the Soviet system was established in Georgia

and the country lost its independence, the “State Bank of Georgia” lost its state basis and ceased to exist. From that period, the functions of the General Bank were performed by the “Bank of the Georgian Soviet Socialist Republic”; the banking sector was centrally managed both in Georgia and in the countries of the former Soviet Union.

In the history of the development of the banking system, for Georgia, a new stage begins in 1991, when the National Bank of the Republic of Georgia was established on the basis of the former State Bank. After gaining political independence, an economy based on banking principles is being established in the country.

Among plenty of problems facing the country, one of the most difficult and most significant factors is the creation of a strong, competitive, flexible and reliable banking system, to the extent that the development of the country’s economy largely depends on the sustainability and stability of the banking system.

Nowadays, the second tier of the Georgian banking sector is represented by very powerful commercial banks. In modern conditions, the activities of Georgian commercial banks are represented by a wide range of diverse services, starting from traditional savings and loans and settlement and cash operations, ending with modern monetary and credit and financial instruments and the use of the latest technological services.

Since the transition to a market economy in Georgia, the banking sector reform has been successfully underway; the banking sector reform has withstood even the global financial crisis of the 21st century; it functioned virtually uninterrupted during the 2008 Russo-Georgian war, with banks suspending lending for only a few months in order to avoid risks; it also overcame the obstacles posed by the global pandemic with minimal losses.

In today’s reality, the Georgian banking sector is still successfully trying to cope with completely new challenges - the ongoing war in our country’s neighborhood and, due to this, completely new international regulations, restrictions and requirements for the global banking sector.

In the last decade, the process of digitization of banking services and products in leading banks has accelerated especially in the new reality of COVID-19 prevention. The rapid pace of digitalization is still part of the everyday life of the banking sector today. Commercial banks are investing more and more every year in technological innovations and the digitization of banking services and products.

Nowadays, not only the financial sector, but the whole world is facing completely new challenges. The Georgian banking sector is successfully coping

with these difficulties, as evidenced by the fact that in 2022, the President of the National Bank of Georgia was named among the best central bank managers in the world for the fifth time by Global Finance.

Today, the Georgian banking sector is represented by 17 commercial licensed banks, of which 15 are classic banks and 3 are digital banks.

JSC “Paysera Bank Georgia” is the first digital bank in Georgia, which received three digital bank licenses in November 2022. Based on this fact, we can assume that a new stage in the decade of technologies and digital services has begun in the Georgian banking sector. This has already been confirmed, as in November-December 2023, the National Bank of Georgia issued two more digital bank licenses. They were granted the right to operate in a 7-month test mode, after which they will receive the right to full-fledged activities, of course, if they meet the conditions set by the regulator and successfully pass the test period. Three digital banks in the last two years - 3 new banks. The emergence of new banks in the Georgian banking market at such a pace has not been observed since the 90s.

Nowadays, we have a really interesting picture; before the advent of the digital era, it was so difficult for a new player to enter the Georgian banking sector that a financial market participant would operate as a microfinance organization for one or several decades, and then, if he had the ambition to continue his activities in the format of a bank. Only after he had accumulated banking experience, solid profits and a large loan portfolio, could he continue his activities as a commercial bank.

Since we have touched on the issue of bank mergers, it is interesting to review the concentration/consolidation process that has taken place in the Georgian banking market over the past eight years.

Consolidation in the Georgian Banking Market

Date of consolidation	Banks involved in the consolidation
2015	The merger of JSC TBC Bank and JSC Bank Constanta
2015	The merger of JSC Bank of Georgia and JSC Private Bank
2016	JSC Progress Bank’s license revocation and transformation into a non-banking institution
2016	The National Bank of Georgia revoked the license of Bank Caucasus Development due to the bankruptcy of its founding company is Azerbaijan
2016	The closure of Capital Bank due to violations of NBG regulations
2017	Microfinance organization Credo received a banking license

Source: <https://nbg.gov.ge/>

According to the changes, it can be seen that in recent years, mainly either the suspension of activities or mergers have taken place. Only one new license was issued to a former microfinance organization, which had operated as a microfinance organization for two decades and was a market player. The microfinance organization Finca went through the same path before it received a commercial bank license. Based on past practice, before the beginning of the period/era of digital banks, the following was considered a regular process - if in the current reality there was a new player entering the banking market, it would have to acquire some existing, even small, bank or microfinance organization in order to occupy at least a small share in the market. If at the initial stage the bank has acquired banking experience reflected in real portfolios and, at the same time, the resources to offer the market low rates on credit products, it will have a real chance to establish its place in the market.

It should be noted that the digital era has called into question the validity of this opinion. Today, the banking sector is facing a new reality, the licensing of digital banks has begun, and accordingly, new players have appeared on the market, who have the ambition and stated goal of providing banking services to customers, mainly through electronic channels (“Digital Bank Licensing Principles”, National Bank of Georgia).

The banking sector regulator aims to promote the development of innovative business models, the diversity of financial products, the development of a convenient, fast and accessible digital financial ecosystem tailored to the technological infrastructure around the user, the entry of new technological players and increased competition in the financial sector.

It is interesting how digital banks are formed. The National Bank of Georgia has established the principles of digital bank licensing, which imply relatively light requirements for new types of banks. The licensing process consists of several stages:

Stage I - compliance of the applicant with the concept of a digital bank;

Stage II - test period, which implies testing of the initial model on insiders and testing of information systems;

Stage III - after successfully completing the second stage, the entity will be granted the right to carry out banking operations in real mode, within the limits established by the National Bank (“Digital Bank Licensing Principles”, National Bank of Georgia).

As already mentioned, the first Georgian digital bank “Paysera Georgia” appeared on the market and received a license from the National Bank in 2022. Today, this bank is at a completely new stage, based on the Resolution of the National Bank of Georgia No. 11 of January 12, 2024, from January 12, 2024, the digital bank has acquired the right to carry out all banking activities and related services provided for in Article 20, Paragraph 1 of the Law of Georgia on

the Activities of Commercial Banks (On the Activities of Commercial Banks... 23/02/1996).

In fact, the first digital bank offers customers a full range of banking services, including opening deposits and obtaining loans.

The unique service offered to customers by “Paysera Georgia” is the opening of both a Georgian and a European account (IBAN¹) for the first time in Georgia (<https://www.paysera.ge>). This European account is included in the “Single Euro Payments Area” (SEPA²), which allows payments in euros to be made as easily and instantly as in GEL, and with lower commission fees.

After the successful start-up of the first digital bank, two more new digital banks have appeared on the Georgian banking market: JSC “Hash” and JSC “Pave Georgia”. Both of them were granted a digital bank license at the end of 2023 and are currently operating in test mode (<https://nbg.gov.ge/media/news/>).

The main goal of both a classic bank and a technologically advanced digital bank, as a commercial structure, is to obtain maximum profit. Today, consumer needs for banking services and products are met at a high level by banks, and banks often stimulate consumer demands using sales techniques. In conditions of fierce competition, commercial banks often get ahead of the generation of demand from consumers and stimulate and create demand for new products and services among potential consumers with offers.

The main target segment of digital banks is technologically advanced companies and individuals who use digital products. Accordingly, banks will provide interesting services to this category of customers. It is logical that the target market includes a large part of the economically active population, and the number of modern technologically developed companies is also growing. The expectation that digital banks will have their say is certainly present in the financial sector. New members have already announced certain advantages, thereby planning to establish their place in the distributed market.

It is interesting to see whether the existing barriers to entry into the banking market are obstacles for the above-mentioned new players. Existing or potential barriers in the banking market periodically gain relevance, or vice versa, lose it.

It is known that our state has implemented a number of legislative reforms since 2004 in order to attract foreign investments, thanks to which administrative barriers practically do not exist for a new participant in the financial sector,

¹ IBAN-bank account presented by the international standard. In the case of using IBAN, the probability of erroneously specifying the account number and the duration of funds being reflected on the recipient’s account is reduced.

² SEPA-Single Euro Payment Area, which aims to harmonize the execution process of electronic euro payments across Europe. SEPA allows users to make different types of non-cash payments in euros.

registration of both local and foreign companies is carried out on the principle of “one window”. Also, as a result of the reforms carried out, the country’s banking market is open and transparent for investors. The infrastructure of the Georgian banking market is open to any interested person, even conducting research and conducting quantitative and qualitative analysis is possible based on the information available on the website of the National Bank.

It can also be considered that there is actually no initial investment barrier for foreign or local investors.

According to the current banking legislation in Georgia, for licensing a commercial bank, there is an initial capital of 50 million GEL, while the condition for licensing a digital bank is 10% of this amount in the first and second stages, which must be gradually replenished up to 50 million GEL (“On Determining the Minimum Amount of Supervisory Capital for Commercial Banks”, Article 1, 03/05/2017).

These conditions are financially completely accessible to foreign investors, given that other costs, such as real estate, equipment, utility bills and human resources, are much cheaper in Georgia.

However, for a new participant to enter the classical banking market, even if it is a digital bank without a traditional branch network and infrastructure, certain barriers are still relevant:

Demand (market volume) constraint - Our banking market is truly saturated with banking products and services. In the credit market, the demand of potential borrowers is met promptly and by agreeing on credit terms with them, which indicates the saturation of the market with financial services. Ordinary citizens, as consumers of banking services, in our daily lives are very easily convinced that we are dealing with a high level of demand satisfaction. Often, the products or services offered by banks even outstrip demand and stimulate their creation. While the market is so widely occupied by existing commercial banks, it is difficult for a new participant to overcome or bypass this barrier.

Barriers that have an absolute advantage in terms of cost level - leading banks operating in the market are fully adapted to the existing environment, have gained such advantages as access to cheap international resources, a customer base formed over decades, acquired market shares, a highly rated business reputation, are financially stable, etc.

Accordingly, this barrier is one of the most difficult to overcome for a new player in the banking sector when it plans to enter the market.

Reputational advantage - two leading banks operating in Georgia have captured 2/3 of the market share, they are distinguished by the network of branches and the large number of clients (<https://bankofgeorgia.ge>; <https://beta.tbcbank.ge/>).

This can be justified very easily, for example, 9 out of 10 randomly surveyed citizens will definitely have an account in one of these two banks. It can be said that the leading banks have earned their internal reputation as a result of decades of stable activity and efforts, and it is undeniable that they are very careful about their reputation. It is also undeniable that they have sufficient financial resources to constantly take care of technological development and not lag behind the latest trends.

Barriers to scale - The infrastructure of the Georgian banking market is open to any interested investor, including the possibility of conducting research and conducting quantitative and qualitative analysis based on the information available on the website of the National Bank. The financial statements of banking sector participants are absolutely transparent. Barriers to scale in the Georgian banking space do not represent an obstacle for a potential new market player.

Barriers to the strategic behavior of organizations operating in the market - this barrier depends entirely on the behavior of competitors in the market and their compliance with competition legislation and rules. 2020 was decisive in terms of mitigating this barrier in the banking sector of our country. A concrete step was taken in November 2020 with the amendment to the Law on Competition, based on which the “Competition Agency”, i.e., in the light of complaints filed about violations of competition facts, is given the opportunity to request relevant financial documents from banking institutions and respond to the issue (“Law of Georgia on Competition”, Chapter V, Article 25, 08/05/2012). In 2020, an amendment was made to the “Organic Law of Georgia on the National Bank of Georgia” and the regulator was tasked with receiving and considering complaints/applications and notifications of concentrations from a financial sector representative, a lending entity or a credit information bureau (“On the National Bank of Georgia”, Chapter VIII, Article 47, 24/09/2009).

As a result of the above-mentioned legislative amendments, the National Bank considers notifications of concentrations in the banking and microfinance sectors, conducts case investigations, and monitors the market. In the decision-making process, the assessment of the compatibility of the concentration with the competitive environment is of paramount importance; If the concentration significantly impedes effective competition, the regulator will not approve such a concentration (“On Approval of Methodological Guidelines for Market Analysis”, 30/09/2014).

The impact of vertical/horizontal integration of organizations operating in the market - in our country, both vertical and horizontal integration are regulated by legal documents developed by both the National Bank of Georgia and the “Competition Agency”, for example, Order No. 37 of the Chairman of

the Competition Agency of October 23, 2020 “On Approval of Methodological Guidelines for Market Analysis” (Article 20), which directly defines the criteria for assessing horizontal concentration. This barrier exists in the Georgian banking space, however, it will gradually weaken after amendments to the competition regulation legislation are made.

The recent practice of mergers of traditional banks in the Georgian banking market confirms that the National Bank successfully carries out the above-mentioned relatively new function of controlling concentrations and making decisions in the interests of free competition. The fact is that the main basis for the decision taken at the initiative of the National Bank (the alienation of the portfolios of the Russian group member bank VTB Georgia) was the protection of the rights and savings of consumers and depositors, behind which an attempt to prevent a crack in the perception of the stability of the banking sector is evident.

Research results and recommendations. Although the Georgian interbank market is highly concentrated, which makes it difficult for new players to enter, the technological era has simplified the opportunities for new players to enter and establish themselves in the market. The emergence of digital banks has opened up new opportunities for new market players to establish themselves. Some of the barriers to entry into the market are still relevant, although positive changes are being observed to reduce their impact by regulating competition and bringing concentrations into the legislative framework.

Thanks to the new trend observed in the banking sector, consumers, especially the population dependent on quite expensive credit products, have the opportunity to try new alternatives in order to alleviate their financial burden.

The emergence of new players in the banking market is welcome. It is recommended that they, thanks to the technologies used and access to international resources, be able to offer consumers banking, especially credit products, at a lower price than the market. This will have a double effect - it will provide incentives for consumers to use the services of new digital banks, while banks will form their own circle of clients, creating a positive trend for easing the financial burden of borrowers with credit products.